

ВЕЛИКОМУ КАМЕНЯРЕВІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Збірник, присвячений пам'яті Івана Франка

УПОРЯДКУВАВ М. ТАРНОВСЬКИЙ

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКО - АМЕРИКАНСЬКОЇ
СЕКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО РОБІТНИЧОГО ОРДЕНУ

Накладом Української Книгарні, 85 Іст 4-та вул., Нью Йорк.

1941

Ілюстрація на окладинці — роботи художника В. Касіяна, що її виготовив він, як проект марки до творів Івана Франка в виданні Державного літературного видавництва України.

The Robitnyk Publishing & Printing Co. Inc.
85 East 4th Street, New York, N. Y.

ІВАН ФРАНКО

ВСТУПНЕ СЛОВО

Ім'я Івана Франка стало загально відомим серед українського народу, як також серед других народів, що мали змогу знайомитися з його літературними й публіцистичними творами, з його науковими працями.

В українській літературі ім'я Франка займає перше місце поруч великого українського генія, Тараса Григоровича Шевченка, який починав свою літературну діяльність на яких п'ятдесят років перед першими виступами Франка. Як Тарас Шевченко, що вийшов з гущі українського народу й оставав вірним народові до самої смерті, так і Франко віддав усі свої сили, все своє знання для того, щоб пробуджувати свідомість в народі, щоб провадити його вперед, до кращого життя.

Шевченко виступив з бунтарським словом на оборону народу і за це його названо Прометеем українського народу — цим іменем легендарного бунтаря Прометей. Франко зперших днів своєї літературної і громадської діяльності розбивав скалу темноти, що придавлювала народ, і за це його названо Великим Каменярем; він пробивав шлях українському народові через ті скали, що, здавалося, були непроступні.

Шевченка названо Кобзарем України, бо він узявся оспівувати долю українського народу так, як оспівували її кобзарі, що збуджували свідомість народу і закривали його до боротьби. Франко провадив народ до нового життя, і роль його в тому ділі найкраще представлена в його поемі "Мойсей", за що і його названо Мойсеем, провідником українського народу.

1941 рік являється ювілейним роком, зв'язаним з ім'ям Франка.

В цьому році минає 85 років від народження Івана Франка і 25 років від його смерті. Цей рік проголошено в цілій Україні ювілейним роком і підготовано весь народ України до відсвяткування пам'яті Франка. З цієї нагоди Державне літературне видавництво приступило до видання двадцять п'ять томів творів Івана Франка. По цілій об'єднаній Україні, включно з Західною Україною, де народився Франко, святковано ім'я цього великого сина українського народу. І тільки кривава війна, що її накинули українському народові і другим радянським народам нацистські варвари, перешкодила завершенню цього ювілейного року по всій Україні.

Американські українці, об'єднані навколо своїх поступових організацій — Ліги Американських Українців та Українсько-Американської Секції Міжнародного Робітничого Ордену, — як також навколо своєї щоденної газети, "Українські Щоденні Вісті", та українсько-американської газети, що видається в англійській мові під назвою "Ді Юкренієн-Америкен", рівнож вшановують пам'ять Івана Франка масовими зібраннями, концертами і т. п.

Цей збірник, присвячений пам'яті Івана Франка, має стати пам'яткою цього ювілейного року. Він рівночасно послужить нашим громадам, як підручник до уряджування Франківських свят у наступних роках. Деякі віршовані твори Франка, як також присвяти Франкові, написані сучасними поетами, послужать, як матеріал для декламацій, а статті, які тут поміщуються, послужать, як матеріал для референтів, що виступатимуть на Франківських святах.

Таке призначення цього збірника. Якщо збірник послужить такій справі, то видання його можна вважати успішним.

ІВАН ФРАНКО

15-го серпня 1856 року, в родині селянина-коваля в присілку Гори, біля села Нагуєвичів, Дрогобицького повіту, в Галичині, народився визначний український письменник, вчений і політичний діяч, Іван Яковлевич Франко.

Виростаючи серед сільського оточення, Франко мав змогу приглядатися до людських злиднів, яких і самий зазнав опісля на своїм життєвім шляху. До того ж в кузні коваля Якова, батька Іванового, завжди бували люди. Яків був людиною хоч і неосвіченою, але розумною, знав добре справу, і користувався великою пошаною в громаді.

Його кузня була місцем, де можна було почути розумне слово, узнати якусь новину. Тут завжди збирались місцеві селяни. Сюди часто заходили ватаги заробітчани, що йшли до Дрогобича та інших промислових міст Галичини.

З батьківської кузні малий Іван виніс перші знання про нужденне життя галицького селянства, перші глибокі враження, що лишили по собі розповіді заробітчани.

Потім Франко так згадував батьківську кузню:

“На дні моїх спогадів, десь там у найглибшій глибині, горить вогонь. Невеличке вогнище неблизкучого, але міцного вогню освічує перші контури, що виринають з темряви дитячої душі. Це вогонь в кузні мого батька. І мені здається, що запас його я взяв дитиною на далеку мандрівку життя”.

Цікавість хлопця заставила батька післати його в школу — зразу в сусідньому селі Ясениці-Сільній, опісля в “нормальну школу” в Дрогобичі.

Незабаром помирає батько. Мати виходить за другого. І хоч важче стало жити Іванові, але школи він не кидає.

Будучи в гімназії, Франко захопився художньою літературою. Читає твори Шевченка, Пушкіна, Марка Вовчка, вивчає світову літературу — Гомера, Софокла, Шекспіра, Гете, Міцкевича.

Під впливом Шевченкового “Кобзаря”, якого він вивчив напам'ять, починає сам писати вірші, друкуючи їх в студентському журналі “Друг”, підписуючись псевдонімом “Джеджалик”.

В 1875 році Франко вступає до Львівського університету на філософський відділ. Тут він бере активну участь у студентському гуртку і редакції журналу “Друг”, що його видавав гурток.

Коли в 1877 році арештовано цілу редакцію “Друга”, між арештованими був також Франко. Всіх їх обвинувачували в організації таємного соціалістичного товариства. Через 9 місяців Франка звільнили, бо виявилось, що обвинувачення були безпідставні.

В тюрмі з Франком поводитися як з звичайним злодієм, переслідували за те, що він записував пісні й приказки від ув'язнених та свої власні вірші.

Після виходу з тюрми його прогнали з університету, відцуралися і не приймали в своєму товаристві колишні друзі, поліція не переставала стежити за ним.

Проте Франко не влається в розпач. Він ще критичніше починає ставитись до людей, до урядових законів. Робота в періодичній пресі, творення політичних організацій і практична революційна боротьба стають змістом його дальшого життя.

Разом з своїм приятелем Михайлом Павликом Франко організує журнал “Громадський друг”, де друкує свої твори і пише статті про значення робітничого руху для суспільства.

В два роки пізніше Франка арештують вдруге, а по-тримавши в тюрмі три місяці, хворого відсилають пішки з жандармами додому, на село. Він повертається в Коломийщину, звідки його вислади були в рідне село, і тут хворий, без грошей, він ледве не вмер.

Трохи видужавши, він знову береться до творчої роботи. В цей час Франко написав один із найкращих своїх творів “Борислав сміється”.

В 1889 році перед виборами до сойму Франка ще раз ув’язнюють до тюрми на два з половиною місяця. Там він написав відоме оповідання “До світла”.

Звільнившись, Франко знову повертає до політичної літературної і видавничої роботи.

В 1890 році Франко з Павликом заснував газету “Народ”, а скоро організував “Русько-українську радикальну партію”, завданням якої було боротися за демократичний устрій.

В 1893 році Франко закінчив віденський університет, захистив докторську дисертацію і побажав викладати українську літературу в Львівському університеті. Але його до цього не допустили через його поступові настрої. Тоді він ще з більшим запалом кидається до літературної праці, виступає в польських газетах, пише до газет і журналів других народів.

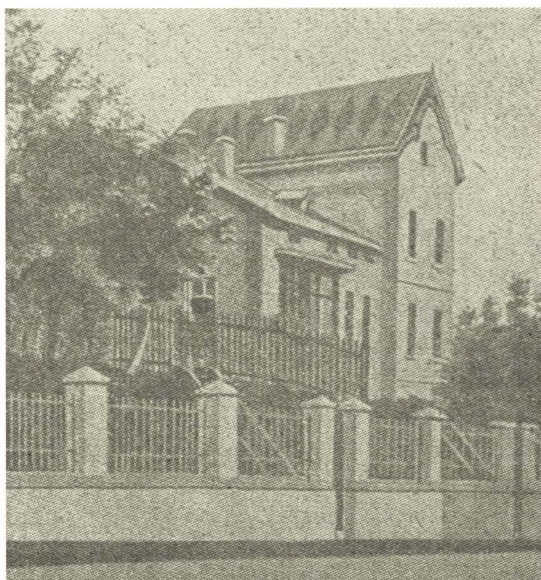
В 1898 році Франко входить в редакцію журналу “Літературно-науковий вісник”, заглиблюючись в наукову роботу, створюючи серйозні наукові розвідки з питань літератури і інших суспільствознавчих наук.

Багато доклав праці Іван Франко, щоб піднести рівень української літератури, зблизити її з літературою других народів, у тому числі з великою літературою російського народу. Ще в студентських роках захоплювався він твором Чернишевського “Что делать?”. Пізніше перекладав на

українську мову твори Чернишевського, Некрасова, Салтикова-Щедрина, Гоголя, Достоевського.

Вивчав і перекладав Франко на українську мову твори Карла Маркса й Фридриха Енгельса.

В 1908 році Франко захворів на тяжку хворобу — прогресивний параліч.

Хата Івана Франка у Львові, під числом 4 вулиця Понінського. Після приєднання західно-українських земель до Радянської України вулицю названо іменем Івана Франка.

Рік за роком жахлива хвороба підточувала життя Івана Франка, аж поки в 1916 році, 28 травня, під час імперіалістичної війни, воно остаточно не увалося.

* * *

Великі заслуги Івана Франка перед українським народом. Вийшовши з народу, він досягнув вершка в літера-

турному й культурному світі; пройшов високі школи, здобув широку освіту, знання різних мов; здобув кваліфікації на професора літератури, доктора філософії, але — не покидав бідного народу, віддавав усі свої сили в боротьбі для його визволення. За те переслідували його пани на кожному кроці, арештували, засуджували на тюремне ув'язнення. Та він не піддавався. Ще з молодих років рвався до життя, до боротьби за поліпшення життя, і закликав народ — “не ридать, а здобувати хоч синам, як не собі, крашу долю в боротьбі”.

У тій боротьбі Франко був непримиримий. Ніякі переслідування не могли зламати його духа. Він вірив у силу народу і бачив, що “обриваються звільна всі пута, що в'язали нас з давнім життям”; він вказував, що “з давніх брудів і думка розкута”, і загірав надією: “Ожиємо, брати, ожиємо!”

В іншому місці того самого твору, “Товаришам з тюрми”, він викладає програму, якою треба кермуватися в боротьбі:

Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов.

“Ми ступаєм до бою нового — казав Франко — не за царство тиранів, царів, не за церков, попів ані бога, не за панство неситих панів”.

І вже за це пануючі звернули на нього увагу, як на “небезпечну людину”. Переслідування, що сипались на нього мали на цілі зламати його духа. І дуже багато доводилось йому терпіти.

Насамперед тяжким ударом був для нього процес у зв'язку з арештуванням редакції журналу “Друг”.

“Безтолковий процес — каже Франко в одному з своїх споминів, — котрий упав на мене, як серед вулиці цегла на голову, котрий скінчився тим, що мене засудили,

хоч у мене не було за душею й тіні того гріха, який мені закидували (ані тайних товариств, ані соціалізму; я був соціалістом по симпатії, як мужик, але далекий від розуміння, що таке соціалізм науковий), був для мене страшною і тяжкою пробою. Дев'ять місяців пробутих у тюрмі, були для мене мукою. Зі мною поводитись, як з звичайним злодієм, посадили між самих злодіїв та волоцюг, котрих бувало в одній камері зі мною по 14—18, перекидували з камери до камери при ненастанних ревізіях та придирадках (це, бач, за те, що я “писав” — записував на случайно роздобутих карточках паперу случайно роздобутим олівцем — пісні та приповідки з уст арештантів, або й свої вірші), а кілька тижнів я просидів у такій камері, що мала тільки одно вікно, а містила 12 людей, з котрих 8 спало на лавці, а 4 під лавкою, бо не ставало місця. З протекції для свіжого повітря, арештанти відступили мені “найкраще” місце до сну — під вікном проти дверей, а що вікно задля задухи мусіло бути день і ніч відкрите, і до дверей продувало, то я шораня будився, маючи на голові повно снігу, навіяного з вікна”.

Другою тяжкою лекцією була висилка його пішки з Коломийщини аж до Дрогобича під наглядом жандармів.

“Тяжка це була дорога, — пише він у своїй автобіографії, — після котрої мені на обох ногах повідпадали нігті на пальцях”.

Хто знає, чи ті поневіряння в тюрмі в молодих роках, і ті етапи, не були причиною його страшною слабості пізніше, коли його було спараліжувало на довгі роки, що він не міг орудувати руками й доводилось диктувати свої думки, щоб їх подати до друку.

Але Франко, як і завжди, оставався непохитний. Він вірив у силу народу, в силу революційного духа, якого він так яскраво змалював у своєму творі “Вічний революціонер”. Той “вічний революціонер” — дух, що тіло рве

до бою, за поступ, за щастя, за волю, — він живе, він ще не вмер, — переказував Франко в своєму творі, а дух той бував скрізь:

По курних хатах мужицьких,
По верстатах ремісницьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздасться
Щезнуть сльози, сум, нещастя,
Сила родиться й завзяття...

Це завзяття ніколи не відступало від Франка.

Зпід його пера виходять палкі революційні твори, між ними віршовані, як — “Товаришам з тюрми” й “На суді”, де він викладає своє становище, каже за що бореться.

Він каже своїм суддям, що вони можуть судити його без боязні, бо вони мають силу; він каже їм, щоб судили його без встиду, бо встид у них на прив'язі. Тільки одно підчеркує він у цім домаганні:

Скажіть виразно й сміло ви:
Яка вина моя і тих,
Що враз зі мною йдуть і йшли?

Він піддає їм їхні власні думки, що судять вони його і тих, що з ним ідуть, за те, що вважають їх зрадниками, за те, що вони хочуть перевернути ненависний їм існуючий лад. І тут, власне, висуває якнайбільше обвинувачення існуючого ладу; каже чому він і його друзі хочуть перетворити той лад:

За те, що паном в нім багач,
А тнесь слугою люд німий,
За те, що чесна праця в нім
Придавлена, понижена,
Хоч весь той ваш суспільний лад
Піддержує й живить вона.

Сказавши це своїм суддям, Франко не просить в них помилування; він каже їм, щоб судили без милості, бо ж і не сподіється від них чогось іншого.

Це була дійсно рішуча постава завзятого бійця за право трудящегося народу. Він знав, що суд не помилює його, знав що чекає його за працю для трудящегося народу, але — не звертав з дороги.

* * *

На своїм життєвім шляху Франкові довелося витерпіти багато — не тільки від австро-угорської бюрократії і польського панства, але також — від своїх рідних панів, від реакційної й заскурузлої української “еліти”. Це виявляє він в пересторозі своїм товаришам, яких хоче заздалегіть загартувати, щоб не були заскочені несподіванкою. Каже він у віршові “Товаришам”:

І вас зі своїх зборів проженуть
Старих порядків лицарі горді,
Ім'я і діла ваші прокленуть
І крикнуть: “Зрада! Пагубній мрії!”
І вашу добру славу оплюють
Брехнею, й вас полічать між злодії...

На суд потягнуть вас, начиняють вами
Всі тюрми, все покличуть проти вас —
Люде! і бога.

І тут же кличе їх до видержаності, до впертої боротьби.

У творові “Каменярі” він представляє себе і своїх товаришів, які боролися проти старого ладу, як каменярів, що лупають скалу, яка заступає шлях до кращого життя, до поступу. Каже він:

Лупайте цю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносить і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу оцю розбити!

Ця віра в деремогу, ці заклики Франка провадили наш народ вперед. За це й названо його каменярем — борцем за волю українського народу.

Українські реакціонери з особливою люттю кинулись були на Франка. Його не допускали до громадського жит-

тя, перешкаджали всякими можливими способами, щоб він не дістався на посаду професора літератури, і взагалі елімінували його зпоміж себе.

В одному зі своїх споминів Франко говорить про це:

“Мене викинено з ‘Просвіти’, заборонено заходити на ‘бесіду’, а люди (з старших), котрі хотіли мати зі мною якенебудь діло, видались зі мною тільки в секреті, що мене дуже понижувало”.

В 1878 році, в журналі “Дзвін”, що видавався у Львові, Франко вмістив оповідання “Моя стріча з Олексою”, яке підписав псевдонімом Мирон Сторож. В цьому оповіданні він дуже глибоко сягає того відчуття, що йому доводилось зазнати від переслідування зі сторони заскурузлої української “еліти”.

Герой оповідання каже:

“Я чоловік проклятий, ненависний, прогнаний зпоміж ‘чесних’, — одним словом, проскрібований. Проскрібований, — це сама відповідна назва. Це не значить, що, приміром, моя совість стає супроти мене, або щось подібного, — ні, це значить тільки те, що люди ‘чесні’ (коли хочете, можете звати їх ‘багатими’, ‘сильними’, ‘практичними’, — це на одно вийде) випхнули мене з ‘чесного’ і ‘порядного’ товариства, — то є попросту зпоміж себе.”

Згадавши, що з його іменем “усі вони зв’язали поняття перевороту, революції, різні”, Франко каже:

“Але візьмімо приміром, що діло зовсім так не діялось, що мені і моїм приятелям о переворотах та революціях і не снилося, — то що з того? Чи вже те одно, що я сидів у тюрмі, не вистарчає, щоби навіки зап’ятували мене в очах ‘чесних’ людей? Ба, але всевідучий і всемогучий суд справді добачив революційну жилку, в моїй крові дослідив краплю такої крові, котру французські ‘спасителі порядку’ забули пролляти до останку в році 1872...”

Цими останніми рядками Франко натякає на Парижську Комуну й на ті жертви, що їх вимордували французські реакціонери, ті 'спасителі порядку', які втопили в крові ту першу робітничу державу. І в цьому виявляється його широкий розмах думки і знання, його революційний інтернаціоналізм.

Придержуючись основної теми — переслідування зі сторони 'спасителів порядку' — Франко каже:

"Я й зовсім не жалуюся на те, ба навіть, — хто знає — може й лекше мені стало, коли, вийшовши з тюрми, я почувся свободним, як птах у воздуху..."

І дальше:

"Я вийшов на двір, на свіжий воздух! У моїй голові кишіли нові мисли, нові враження, а посеред них чим раз сильніше визначувалися звуки сумної та шасливої пісні:

Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давним життям!

І — каже він — "я поглянув на світ холоднішим оком". Іншими словами — пізнав ще краще ворогів, — навіть тих, що прикидалися приятелями.

Остаточно, він вияснює своє відношення до пригноблених широких трудящих мас:

"Жиючи між проклятими та витрученими з 'порядного світа' людьми, зовсім природно, чоловік нагадує собі всіх подібних 'проклятих', яких тільки зустрічав колинебудь...

...таких 'проклятих' я не те, щоби знав, — ні, — вони були мені свояки!"

І цим вияснюється чому він так палко, так завзято обороняв права трудящих, боровся за їхнє визволення.

* * *

До того часу, як Франко почав виступати, як письменник, на галицькій літературі тяжив застарілий романтизм. В галицьких журналах друкувалися сентиментально-роман-

тичні повісті, балади й поеми про староруських князів, фантастичні оповідання.

У перших віршах Франка (“Балади і розкази, 1876 р.) ще відчувалися впливи попередньої літератури. Та незабаром у поезії і в других писаннях Франка прозвучали заклики до боротьби проти капіталістичного суспільства. Випускає він реалістичні оповідання з життя бориславських робітників і галицького селянства.

Він перший в українській літературі розгорнув теми з життя й боротьби робітничого класу, поставив проблему організованого пролетаріату (“Бориславські оповідання, повість “Борислав сміється” та інші). Він перший в українській літературі проголосив,

Що не баярд, борець непоборомий,
Не Дон-Жуан, жіночих серць побідник,
Героєм наших днів, а продуцент робітників!

Він перший в українській літературі майстерною рукою художника змалював життя галицького селянина не для того, щоб пролити сльози над ним, а для того, щоб закликати народ до визвольної боротьби, піднести його до громадської свідомості.

Він змальовує жахи людського існування в селах Західної України. Він показує облудність панської конституції і так званого скасування панщини, яке відбулося в 1848 році. В оповіданні “Ліси й пасовиська” Франко розповідає про те, як пан, спираючись на чиновників, адвокатів, обдурує селян, як він заводить нові засоби визиску.

— Хоч круть-верть, хоч верть-круть, — говорять селяни, — а за панської влади лиха не позбутися.

В’їдливою сатирою розвінчує він облудність панської конституції в оповіданні під назвою “Свинська конституція”, де він доказує, що нічого доброго народові не сподіватися від неї.

В такий же самий спосіб виявляє він погані діла різних

урядовців, писарів, як також шинкарів-лихварів, що обдирали народ. Про ці діла говорить письменник в таких творах, як “Сам собі винен”, “Навернений грішник”, “Історія кажуха”.

Пограбований, знищений селянин втівав у міста, шукаючи порятунку на заробітках. Особливо багато йшло селян на багаті нафтові промисли Дрогобича й Борислава. Але тут попадали в пазурі до капіталіста, який, в свою чергу, висмоктував останні сили з трудівника, і тоді безпорадного, знесиленого викидав геть.

З великою реалістичною силою змальовує це письменник у своїх творах “Боа Констріктор”, “Борислав сміється” і в “Бориславських оповіданнях”.

Як можна більше витягти з землі багатств і положити в кишеню, не дивлячись на засоби, — такий девіз нафтопромисловців.

— Навіщо техніка, коли людського матеріалу скільки завгодно і він дешевий, — говорили капіталісти, все знижуючи і знижуючи заробітну плату.

Найдрібніші приводи використовується для того, щоб знизити заробітну плату, навіть народне горе використовується для грабунку народу.

“Вид безмірної нужди та погибелі довкола навівав на нього вдоволений, ситий спокій, трохи не радість”, — говорить Франко про нафтопромисловця Германа Гольденкремера, якого виводить він в повісті “Борислав сміється”.

— Це для мене робиться! — міркував Герман Гольденкремер, бачучи навколо себе страшну посуху. — Сонце — то мій вірний отаман. Висушуючи ті поля, висисаючи всі живі соки землі, воно працює для мене, воно згонить дешевих і покірних робітників до моїх ям, до моїх фабрик!

І так в цілому ряді своїх творів Франко змальовує страшні картини життя робітників і селян.

Торкаючись життя селян, їхньої праці, їхнього співвідношення, Франко боліє над застарілим способом обробітку землі, яка не може прокормити тих, що працюють на ній.

Ще далеко до створення радянської робітнице-селянської влади, далеко до створення колективних господарств, якими користується тепер український народ; ще в 1881 році Франко задумується над цією справою.

Іван Франко, Михайло Коцюбинський і Володимир Гнатюк у часі переїзду Коцюбинського через Львів 1909 року. Франко держав постійні зв'язки з письменниками і громадськими діячами в Києві і других містах України на схід від Збруча.

В віршованому творі "Гадки на межі" він змальовує вузьенькі нивки селян, і працю, яку покладають селяни, але постійно терплять злидні, а вслід за тим висуває думки про новий спосіб обробітку, з якого можна краще жити.

Ось ті селянські нивки, порізані зеленими нитками —
межами:

Ця нитка зелена, що мов ота гадина в'ється,
Отсе здовж загона снує,
Це термінус наш, це межа, перекладина,
Знак, поки "мoje" і "твоє".
По цей бік чотири загони Трохимові,
По той бік Михайлові три:
Жий кожний на своїм, уплачуј дачки'нові,
Чужого ж і п'ядь не бери!
І що кому в тім, що Михайло й Трохим
На своїх загонах криваво бідують,
Хоч рук собі й ніг від роботи не чують,
Прийде переднівок — занестись нічим?
І що кому в тім, що худіючина їх
"Чомусь" не держиться, чахліє, марніє,
Що поле їх рік-в-рік гіршає, пустіє,
Хоч орють і поляють не гірше за всіх?

Представивши ті злидні, Франко виступає з порадою,
яка могла багато допомогти тим бідним власникам клап-
тиків землі. Каже він у тому ж творі:

...І що б за завада
Зложитися полем до купи обом,
Зложитись хатами, знаряддям, тяглом?
І може для них це єдина рада.
Та ба, ось межа! Ця попруга вузька
Несильну їх силу роздерла на часті,
І де в спільній праці жили б до віка,
Там в роздріб прийдеться їм спільно пропасти!

Франко бачив, що новим способом можна краще пра-
цювати й давати собі раду навіть на тих невеличких заго-
нах бідних селян, як би вони зрозуміли силу в своєму
єднанні. Він уявляє собі Україну, вільну, нову:

І бачив я в думці безмежні поля:
Управлена спільним трудом вся рілля,
Народ годувала щасливий, свободний.

* * *

Перо великого поета було чутливе до різних ділянок
громадського життя; він використовував його в різних фор-
мах. Серйозні поетичні твори, оповідання, повісті, драма-

тичні твори, наукові розвідки, як також гостра сатира, — все це служить зброєю в руках великого поета.

Він надзвичайно влучно бичує ворогів, насміхається з їхнього безглуздя. В сатиричному віршові “Ужас на Русі” сміється він з лементу старих галицьких реакціонерів, які піднімали крик проти поступової думки, проти людей поступу, яких вони називали нігілістами.

Реакціонери лементували, що світ вже кінчиться, що буря гряде, бо —

Деся появились якісь нігілісти —
Кажуть, що це людодіди, хочять
Русь нашу матінку з кашею з’їсти,
Перевернути теперішній лад.

Реакціонери думали, що їм удасться залякати довіряючих їм людей тим, що все буде не так, як було до того часу; що “учні професора стануть навчать”, що “вірні тоді парастас будуть править, але поклони піп битиме сам”. Для них це було дійсно чимсь страшним, недопустимим.

Тимчасом, багато дечого такого здійснюється в країні, де влада знаходиться в руках трудяшого народу. Багато “професорів” старого типу дійсно опинилися в такому стані, що їхні колишні учні можуть навчити їх розуму, як це передбачував ще геніальний Шевченко в своїх рядках: “і немудрі премудрих одурять”. Це особливо стосується рядків згаданої сатири, де Франко вкладає в уста реакціонерів слова: “Неук судитиме вчених панів”. Звільнившись від царсько-панської неволі, в 1917-19 роках, український народ дійсно засудив “вчених панів”, які не хотіли погодитися на владу трудяшого народу.

Галицькі реакціонери пробували насміхатися, що після перевороту — “хлоп вже не буде платити податку з кривавого поту, але держава за хлопську роботу премії буде рік-річно платить”.

Франко вложив цей крик у сатиричні рядки, щоб виявити вузькоглядність реакціонерів. А тепер дійсно, в краї-

ні, де народ знаходиться при владі, трудящі одержують нагороди, премії, за кращу роботу. Ударники, стахановці в радянській країні — це найкраща відповідь на ті заскурузлі погляди галицьких реакціонерів. Франко бачив серйозність у тому, тільки крик галицьких реакціонерів видавався йому смішним і він вивів їх у такому смішному положенні.

Відношення Франка до трудового народу було серйозне. Він широко любив свій народ і ненавидів тих, що називали себе “великими патріотами”, але завжди мали на увазі свої власні шкурні інтереси.

В сатиричному віршові “Сідоглавому” він ось як відповідає такому типові, що похваляється своїм “патріотизмом”:

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала, —
Я ж тавкаю раз-в-раз
Щоби вона не спала...

Ти любиш в ній князів,
Гетьманя, панування, —
Мене ж болить її
Відвічне страждання.

Ти любиш Русь — за те
Тоді і честь і шана;
У мене ж тая Русь —
Кривава в серці рана.

Такий був патріотизм Франка, така була його любов до своєї країни, до свого народу. Він будив Русь зі сну, щоб захищала себе від несовісних панів, від грабіжників, які намагалися жити з неї, придавлювати її.

* * *

В житті Івана Франка багато заважило його знайомство з визначним українським діячем, Михайлом Драгомановим. Особливо в молодших роках Драгоманов впливав на розвиток молодого тоді поета й громадянина, Івана Франка. Все таки, основний світогляд Франка має інших своїх попередників. Як революційний діяч і просвітитель

галицького народу, Франко перебував під впливами таких революційних діячів, як Шевченко, Чернишевський і Добролюбов.

Сучасні дослідники революційної діяльності великих російських просвітителів, Чернишевського, Добролюбова і других, доказують, що для них освіта була важлива насамперед як засіб, що наближає момент перемоги селянської революції. Наука має допомогти народові усвідомити несправедливість побудови класового суспільства і піднятися до розуміння потреби революції. В такому розумінні просвітителем був і Шевченко; такого розуміння придержувався й Франко.

Радянський публіцист Ю. Блохін ось як говорить про співвідношення Франка й Драгоманова:

“Просвітительство російських революційних демократів і Шевченка було джерелом просвітительських ідей Франка. Коли згадують просвітительські заходи Франка, звичайно вважають, що вони навіяні Драгомановим. Але при цьому забувають революційну якість, що нею відрізняється просвітительство Франка від ліберального культурництва Драгоманова.

Драгоманов досить ясно висловлював свої ліберально-культурницькі погляди. ‘Діло політичне наше, — писав він, — рішиться у земських соборах усієї Росії. А головне наше діло — культурне й літературне... Я так думаю, що поки ми не виробимо собі лексикону і граматики, не видамо пам’ятників нашої мови з XI віку до пісень, не напишемо історії свого народу і бібліотеки народних наук, доти мусимо сидіти, посипавши попелом голову. У політику не лізти і прокламацій не писати’.

Франко був далекий від лозунгів ліберального культурництва Драгоманова. Культура повинна бути, на дум-

ку Франка, тим знаряддям, яке готує селянські й робітничі маси до боротьби за свої права”.

Ю. Блохін наводить виривок з статті академіка М. Возняка “До соціалістичного світогляду Івана Франка”, де Возняк наводить слова Франка. В брошурі “Чого хоче ‘Галицька громада’” Франко писав:

“Ми знаємо, що теперішня держава — то пани й багатирі, вороги робочого люду, і що від них добра для робітників надіятися годі, так що поки буде теперішній державний порядок в нашім краю, поти робітники бажань своїх по добрій волі не osiąгнуть. Щоб їх osiąгнути, вони мусять бути сильні, а щоб були сильні, треба їх упорядкувати й освітити їх о їх цілях і потребах”.

Тут, отже, бачимо велику подібність позицій Франка і позицій російських революційних демократів і Шевченка. Франко, так само, як і Шевченко, розуміє класовий характер буржуазно-дворянської освіти, тільки у Франка це розуміння вже більш виразне.

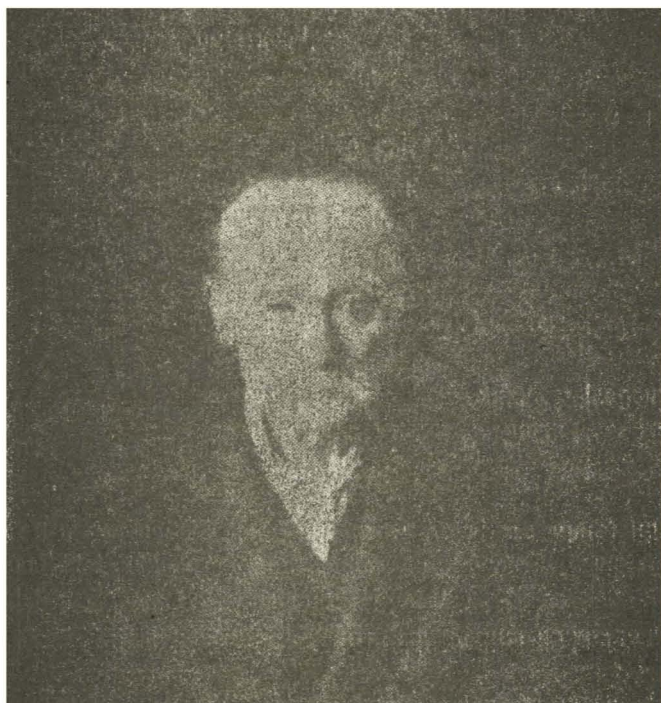
“Для темного чоловіка, — писав він у тій же брошурі, — єдиний вихід — віра, релігія, а іменно віра, релігія, вбиває розум людський і чимраз дужче його затемнює... А й наука така, яку нині подають у школах, для робочого народу, хоч і як багато коштує, прецінь мало чим ліпша від цілковитої темноти: в тій школі так само затемнюють розум робітника всякими катехізмами, фальшованою історією, навчанням зовсім непотрібних речей, а залишуванням потрібних”.

Такий казенній науці Франко протиставить науку передову й незалежну, здобуток геніїв людства, науку, що має поєднуватися з творчою революційною практикою мас.

Автор “Каменярів” завжди був захисником і пропагандистом матеріалізму. Особливо в молодших роках він ви-

ступав на захист діалектичного методу пізнання і перекладав твори К. Маркса і Ф. Енгельса. Це було просвітительство, що проклало шлях для вищого, найбільш революційного світогляду.

Поширення ідей інтернаціоналізму було також істот-

Остання фотографія Івана Франка, незадовго до його смерті в 1916 році.

ним елементом просвітительства Франка. Всім відомі факти співробітництва Франка з польськими демократичними колами в Галичині. Франко шукав також зближення з єврей-

ським народом. Він підкреслював, що і в єврейському народі, як і скрізь, діють класові антагонізми і рішуче виступав проти антисемітських настроїв. Він ставився з пошаною до геніїв других народів, особливо звертаючи увагу на російських революційних діячів.

Згадуючи Шевченка, він ставить ім'я народного поета України поряд з іменами кращих синів великого російського народу, які боролися за свободу Росії, за краще майбутнє свого народу:

Минув час мук? Брехня! Чи ж давній час,
Як гибли Пестель, Каракозов, Соня?
Як мучились Достоевський і Тарас?

Так ставився Франко до кращих поривів людства, до діл кращих представників різних народів.

* * *

З такими поглядами, Франко був нестерпний для своїх сучасників. Вони виступали різко особливо проти його перших творів, що реально змальовували життя галицької бідноти.

Наприклад, редактор “Зорі” — як говорить про це радянський публіцист П. Волинський, — визнав оповідання “Муляр” не вартим друку, бо, мовляв, усі мулярі найгірші п'яниці. Оповідання “Лешишина челядь” засудили тому, що воно “заповідається як ідилія, а кінчиться дідько знає як”. Були й такі, що з обуренням писали до редакції й повертали номери журналу з Франковими творами. “Чи сказився?” — запитував один. Другий застерігав: “Не смійте мені прислати такої огидної літератури!” Третій в гніві писав схоластичним стилем: “Возвращается обратным шагом к умалишенным”.

Франко самий згадує, як тяжко доводилося йому і

його друзям працювати в таких умовах. Особливо після першого арешту склалося таке положення:

“Старші народовці і попи нас цуралися, при нас стояла тільки горстка молоді, тим часом, коли нам самим треба було ще багато вчитися”.

Таке відношення українських реакціонерів (тоді вони називалися русинами) дуже огірчувало Франка. Не даром він, пишучи передмову до збірника “Галицькі образки” (польською мовою), писав: “признаюся до гріха: не люблю русинів”.

“Так мало — каже він — серед них знайшов я правдивих характерів, а так багато дрібничковості, тісної глупоти, дволичності, зарозумілості, що дійсно, не знаю, за що я міг би їх любити”.

А в іншому місці, на звертання уваги щодо тих “патріотів” Франко відповів:

Наплюй! Я, синку, ліпше знаю
Всю ту патріотичну зграю
Її ціну її любовних фраз.

Маючи це на увазі, Франко не раз викривав облуду й фальш українських реакціонерів.

В 1890 році галицькі націоналісти-народовці вирішили були видати твори Тараса Шевченка, але — тому, що їм багато дечого не подобалося в тих творах, то хотіли пофальшувати текст. Цю брудну роботу вони хотіли прикрити авторитетом Франка.

Дізнавшись про їхні справжні заміри — як пише про це український радянський публіцист П. Павелко — Франко з великим гнівом і презирством писав про них в журналі “Народ”:

“Як згори можна було догадуватися, Шевченко така

риба, що не влазиться ні з хвостом, ні з головою в сак австро-рутенської угодовщини. Значить повне та ще й критичне видання всіх українських творів “Кобзаря” явилось відразу ділом неполітичним. Ми маємо певну звістку про те, що на інтимній нараді народовців, при котрій не було деяких членів Шевченківського комітету редакційного, ухвалено... видати Шевченка обкраяного.

...Я прилюдно зрікаюся засідання в тім комітеті і до обкраювання Шевченка руки не приложу”.

За цю одвертість і ширість до українського народу та до його творців, українські націоналісти-народники ненавиділи Франка і намагалися викинути його з громадського життя.

До того дійшла та ненависть, що навіть після смерті Івана Франка, українські націоналістичні провідники в Америці намагалися усунути його зі списку українських письменників, яких треба пошанувати.

Коли піднявся був рух за вшанування пам'яті Франка на американській землі, ціла плеяда попів і світські “діячі” виступили проти “культу Франка”. Націоналісти, які захопили контроль при деяких запомогових організаціях в Америці кричали, що “культ Франка ширить більшовицька влада”, що “І. Франко став через деякі свої твори речником матеріалістичного і атеїстичного світогляду”, отже, не треба шанувати його пам'яті.

Так мстилася реакція на Франкові за його працю для українського народу.

До речі, ще в початках його діяльності, на нього накидалися різними епітетами, називаючи його песимістом, занепадником, декадентом. Однак Франко відповідав: “Біль, жаль, туга” є в його творах лише тому, “що склалось так

життя”, але основним у його творах є інше — “надія, воля, радісне чуття”.

Він відмежовує себе від занепадників, декадентів, тому, що не любить “безпредметно тужити”, тому що він

В МУЗЕІ І. ФРАНКА У ЛЬВОВІ

Після того, як західно-українські землі приєдналися були до Радянської України, в 1939 році, в будинку, де мешкав колись Іван Франко, створено музей Івана Франка. На фотографії — онука великого письменника, Ася Франко, розглядає експонати музею. Фотографія роботи В. Юріна

“не паразит, який дуріє з жиру”. В одному з своїх віршів він каже Франко:

Я син народу,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик — праця, щастя і свобода!
Я хлопський син — пролог, не епілог!

* * *

Франко залишив велику спадщину — свої невмірущі твори. Над ним працюють тепер письменники, дослідники, вчені. Літератори вивчають тепер — Франка-поета, про-

заїка, драматурга, Франка-історика, літературознавця, фольклориста, перекладача з інших мов.

Багато праці положив він на всіх тих ділянках. Праця була його заповітом. Він і вложив цей заповіт у віршовані рядки, звертаючись до землі-матері:

Земле, моя всеплодущая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

Цей заповіт він закінчує такими рядками:

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Якість думкам — серце кривді влучать,
Дай працювать, працювать, працювати,
В праці сконать.

І він працював уперто до кінця свого життя. Написав багато повістей, оповідань, видав багато збірників поетичних творів, як “З вершин і низин”, “Мій ізмарагд”, “Semper Tiro”, “Зів’яле листя”; поеми — “Панські жарти”, “Мойсей” і багато других. Його повісті — “Захар Беркут”, “Воа Constrictor”, “Борислав сміється” — це найкращі вклади в українську літературу. Написав теж драматичні твори: “Украдене щастя”, “Учитель”, “Майстер Чирняк”, “Будка ч. 27”. Він написав історію української літератури; написав багато наукових літературних оглядів і статей на загально громадські теми; перекладав твори німецьких, англійських, французьких, російських і єврейських письменників.

Вже давніше Державне Видавництво України видало багато творів Франка, а в 1941 році, з нагоди 85-річного ювілею народження поета і 25-ої річниці смерті, Державне Літературне Видавництво України приступило до видання 25 томів творів Франка.

Ім’я Івана Франка стоїть поряд кращих імен, шанованих в Радянському Союзі. Його іменем, як і іменем Шев-

ченка, названо вулиці і майдани, наукові інституції й театри. Йому ставлять пам'ятники, як вияв пошани за працю, за відданість своєму народові, якого долю він оспівував ціле своє життя і предбачував його визволення.

Це ж він так вірно описав долю народу в своєму творі "Наймит":

Чому він зрібною сорочкою окритий,
Чому сіряк, чуга
На нім, мов на старці, з пошарпаної свити?

На це питання Франко відповідав:

Бо наймит він, слуга!

.....
Бо оре він
Плідний широкий лан..
І

Сам терпить нужду і горе,
А веселиться пан!

Але — вказав Франко народові на силу його духа:

Він побідить, порве шкарлуці пересуду
І вольний, власний лан,
Ти знов оратимеш — власитель свого труда
І в власнім краю сам свій пан.

У прологові до поеми "Мойсей" Франко писав українському народові:

...прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш як хазяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі.

В 1917-19 роках український народ — разом з російським і з другими народами — звільнився з царсько-панського ярма і став господарем на своїй землі, а в 1939-40 роках приєдналися до України рідні брати з Західної України, Буковини й Бесарабії. Український народ вперше з'ед-

нався і поглянув, як хазяїн по своїй хаті і по своїм полі. Здійснилися слова Франка. Тільки нове лихоліття застало український народ, поруч вільних радянських народів, боротися проти нашістської навали — проти ворога, який забажав підчинити собі український народ. В тій війні український народ, гідний своїх кращих синів — Шевченка і Франка — відзначив своє бажання волі. Він виправдав слова великого каменяра, Івана Франка, який звертався до народу пророчими словами:

Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печаттю.

З його духа печаттю український народ піде далше вперед у боротьбі за поступ, за краще життя.

М. Тарновський

Нью Йорк, 12. VIII. 1941.

З ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

Вічний революціонер

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю, —
Він живе, він ще не вмер.
Ні полівськїї тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпїонське ремесло
В грїб його ще не звело.

Він не вмер, він ще живе!
Хоч від тисяч лїт родився,
То аж вчора розповився
І о власній силі йде! —
І простується, міцніє,
І спішить туди, де дніє...
Словом сильним, мов трубою,
Міліони зве з собою, —
Міліони радо йдуть,
Бо ж це голос дїха чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По верстатах ремесницьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздасться
Щезнуть сльози, сум, нещастя,

Сила родиться й завзяття —
Не ридать, а здобувати
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вічний революціонер —
Дух, наука, думка, воля
Не уступить пільмі поля,
Не дасть спутатись тепер.
Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавіна, —
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб вгасила мов огонь
Розвидняющий день?...

1880.

Semper Idem

Проти рожна перти,
Проти хвиль плисти,
Сміло аж до смерті
Хрест важкий нести,

Правда — проти сили,
Боем — проти зла,
Між народ похилий
Вольності слова,

З світочем науки
Проти брехні й тьми —
Гей, робучі руки,
Світлії уми!

Ще те не вродилось
Гострее залізо,
Щоб ним правду й волю
Самодур зарізав!

Ще той не вродився
Жар, щоб в нім згоріло
Вічне діло духа,
Не лиш вутле тіло!

3 квітня, 1880.

Товаришам із тюрми

Обриваються звільна всі пута,
Що зв'язали нас з давнім життям:
З давніх брудів і думка розкута —
Ожиємо, брати, ожием!

Ожиємо новим ми, повнішим
І любов'ю огрітим життям;
Через хвилі мутні та бурливі
До щасливих країв попливем.

Через хвилі нещастя і неволі,
Мимо бур пересудів, обмов,
Попливем до країни святої,
Де братерство і згода й любов.

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,
Не за церков, попів ані бога,
Не за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертатися взад.

Це ж остання війна! Це до бою
Чоловіцтво із звірством стає
Це поборює воля неволю,
“Царство боже” на землю зійде.

Не моліться вже більше до бога:
“Хай явиться нам царство твоє!”
Бо молитва слаба там підмога,
Де лиш розум і труд у пригоді стає.

Не від бога те царство нам спаде,
Не святі його з неба знесуть,
Але власний наш розум посяде,
Сильна воля і спільний труд.

1878.

Всюди нівечиться правда . . .

Всюди нівечиться правда,
Всюди панує брехня,
В ваших серцях лиш, о, браття,
Хай не постане вона!

Там ви для правди святої
Сильний збудуйте опліт,
Там ви вогонь негасимий
Чесної думки паліть!

Твердша від сталі твердої,
Сто раз тривкіша, ніж мур —
Щирих, м'яких серць твердиня
Супроти громів і бур.

Там з поколінь в покоління
Правда простойть ціла,
Поки не зломиться лютий
Вал лицемірства і зла.

І мов те древо зимою,
Зверху безлисте, мертве,
В бурі, в морози пускає
Вічно коріння нове;

І мов нора та підземна
Триска ключем зпід скали —
Трисне зпід зла й пересудів
Правда жива на землі!

6 квітня, 1880.

Каменярі

Я бачив дивний сон. Немов передо мною
Безмірна, та пуста і дика площа,
А я, прикований ланцом залізним, стою
Під височезною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кожного чоло життя і жаль порили,
І в оці кожного горить любові жар,
А руки в кожного ланци, мов гадь, обвили,
А плечі кожного додолу ся схилили,
Бо давить всіх один страшний якийсь тягар.

У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам згори, мов грім, гримить:
“Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносить і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу оцю розбити”.

І всі ми, як один, підняли вгору руки
І тисяч молотів о камінь загуло.
І в тисячні боки розприскалися штуки
Та відривки скали; ми з силою розпуки
Раз-по-раз гримали о кам'яне чоло.

Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий,
Так наші молоти гриміли раз-у-раз,
І п'ядь за п'ядею ми місця здобували;
Хоч не одного там калічили ті скали,
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кожний з нас те знав, що слави нам не буде,
Ні пам'яті в людей за цей кривавий труд,
Що аж тоді підуть по цій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та порівняєм всюди,
Як наші кості тут під нею зогниють.

Та й слави ж людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не багатирі.
Ні, ми невольники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали,
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.

І знали ми, що там далеко десь у світі,
Котрий ми кинули для праці, поту й мук,
За нами сльози ллють мами, жінки і діти,
Що други й недруги, гнівні та сердиті,
І нас, і намір наш, і діло те кленуть. .

Ми знали це, і в нас не раз душа боліла,
І серце рвалося, і груди жаль стискав.
Та сльози, ані жаль, ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не випускав.

І так ми всі йдемо, в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті,
Ми ломимо скалу, рівняєм правді путі,
А щастя всіх прийде по наших аж кістках.

1878 року.

Супокій

Супокій — святее діло
В супокійнії часи;
Та як в час війни та бою
Ти зовеш до супокою —
Зрадник або трус еся.

Бо коли народи в згоді
Враз працюють, щоб природі

Вирвать тайну не одну,
В тьму життя влить світла досить —
Горе тому, хто підносить
Самовільную війну.

Та коли в робочу пору
В нашу хату і комору
Закрадаєсь лиходій,
Щоб здобуток наш розкрасти,
Ще й на нас кайдани вкласти —
Чи й тоді святий спокій?...

15 липня, 1883.

Товаришам

І вас зі своїх зборів проженуть
Старих порядків лицарі гордії,
Ім'я і діла ваші прокленуть,
І крикнуть: "Зрада! Пагубнії мрії!"
І вашу добру славу оплюють
Брехнею, й вас полічать між злодії,
Отрутою, замучених, напоять,
Надії ясні жовчею затроять.

На суд потягнуть вас, начинять вами
Всі тюрми, все покличуть проти вас —
Людей і бога. Ділом і словами
Не проминуть рани **раз-у-раз**
Мякшеє серце ваше, мов тернами.
Подумаєш: "Оттак жить!" — і **нераз**,
Самому страшно, защемить у груди...
Чи ж так живуть з людьми-братами люди?

Не так повинні! Щоб не так жили,
Щоб брата і в найменшому пізнали,
За те якраз до бою ви пішли,
На поклик правди проти брехні стали...
Борітеся! Терпіть! По всій землі
Рівняйте стежку правді! Де застали
Лиш гложжя, терня, там по вас нехай
Зазеленіє жито, наче гай!

19 квітня, 1880.

Ідеалісти

Під пнем перегнилим в болоті гнилому
Вертається, клубляться дрібні черв'яки:
І вродились, виросли й гинуть у ньому,
А другі їх тілом живуть залюбки.

І сниться їм, бідним, у пільмі кромішній:
Десь сонце горить у всім чарі весни,
А в сонця промінні, у радості вічній
Гуляють і золотом сяють вони.

Ті сні свої черви складали в системи
З заключенням: так є найліпше, як є;
Читали промови, співали поеми
Про гарне, щасливе в болоті житте.

Втім люди той пень відвалили й поперли,
І дійснее сонце вказалось зза мли;
На сонце те глипнули черви й померли
І, мручи, убійчее сонце кляли.

1882.

Милосердним

Нехай і так, що мов черв'як,
Затоптаний в багно життя,
Оскорблений, унижений,
З гнівом в душі вмираю я;
Нехай і так, що, в старця мов,
Похилий мій, нужденний вид,
Та все ж ваш дар непростений
Глибоко грудь мені ранить.

Нехай і так, що добрі ви,
І чесні ви, і щирі ви,
Що з милосердя даєте
Старцеві милостині ви;
Та милостині вашої
Я не благав, я не просив, —
За що ж ви дар той тичете,
Щоб руку мні наскрізь палив?

І хто вам право дав таке,
Щоб милувались ви сейчас
Над кожним, у кого лице
Не так щасливе, як у вас,
В кого уста безкровнії,
Погас в очах веселий жар,
І одіж драна голосно
Говорить: бач, це пролетар?

Хто знає, може, драний той,
Блідий, нужденний пролетар
Не хоче милости, вважа
Пощочиною всякий дар?
Хто знає, може, слова лиш
Прихильного від вас він жде,

А, може, найвдячніший вам
За ваше мовчання буде?

А, може, дар той, за котрий
Вас ваша совість похвалить,
Його важким униженням,
Мов п'ясть, додолу повалить?
А, може, за той дар, що в вас
Із милостивих рук лине,
Він милість вашу дешеvu
І руки ваші проклене?...

12 червня, 1880.

У шинку

Сидів в шинку і пив горівку,
Бо коло серця шось пекло.
Згадав про діти і про жінку,
Згадав про щастя, що втекло...
Згадав, як був господар він,
Як шанували всі сусіди,
Всяк віддавав йому поклін
І слово добрее завсідн.
А далі... далі не хотів
І згадувать!... Настало лихо!
Чому мовчати він не вмів,
Коли казали бути тихо?
Коли громаду кривдив пан,
Чому він мусів впоминатись,
Хоч не його зорали лан,
З панами права добиватись?
І не добивсь з панами права,
Ще й сам від них біди назнавсь:

Громадська пропала справа,
Він сам докрихти зруйнувавсь.
Худоба, хата, поле й сад
Пішли на кошти судовії...
В широкий світ, неначе в ад,
Його з сім'єю без надії,
Без хліба пхнули. Жінка мре
Із голоду на переднівку,
У наймах діти... Тато де? —
Сидить в шинку і п'є горівку.

1881.

Галаган

— “Мамо, мамо!” — кличе Йван
Хлопчик може шести літ, —
— “Подивіться, подивіть,
Маю дзіньо, галаган!”

— “Де ж ти, синку, тее взяв?
Чом ти, синку, так дріжиш?
Боже, босий десь бував,
Босий по снігу біжиш!”

— “То мені паничик дав...
Я з ним бігав по снігах:
Я босоніж, а він мав
Черевички на ногах.

‘Як доженеш, дзіньо дам!’
Так він мовив, та й побіг.

Я... дігнав його... ма... мам..."
— "Синку, синку, що тобі?"

Зсинів, наче боз, Іван,
Зціпив зуби, одубів,
З ручки випав галаган —
Впав на землю і зомлів.

А за тиждень в неділю
Плаче мати — пропало!
Пройшла коса по зіллю,
Бідне зілля зів'яло.

В труні тихо спить Іван,
Не бажає більше нич:
В ручці має галаган
Той, що дав йому панич.

1881.

Пісня про акцизника*)

(Переклад І. Франка з Роберта Борнса)

Ішов дідько через місто свишучи,
Ніс у пекло акцизника, скачучи.
Кричать баби: "Бери, дідьку, що твоє!
Най там в пеклі грішним жару піддає!"
Дідько шмигнув, дідько шмигнув
І акцизника поніс!
Аж підскачив, аж підплигнув
Із акцизником пан біс!

*) Акцизник — урядовець, що збирає податки.

Вари тепер пиво й брагу, що хто хоч!
Співай, гуляй хоч і хату перескоч!
Та дякуймо пана біса на весь світ,
Що взяв собі акцизника на обід.
Дідько шмигнув і т. д.

Вихилясом, викрутасом скаче люд,
По халупах, по стодолах танці йдуть;
Як світ світом ще весь край так не гуляв,
Як тоді, як біс акцизника забрав.
Дідько шмигнув і т. д.

Земле, моя всеплодущая мати . . .

Земле, моя всеплодущая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничну будить
Чисту любов!

Дай і вогню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам — в серце кривді влучать,
Дай працювати, працювати, працювати,
В праці сконать!

ЛЮДИНА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Східна Галичина в клаптевій габсбургській монархії була країною-пасинком, з якої висмоктували всі соки і капіталістичні хижаки, і польські феодали, і віденська бюрократія. Це була країна безпросвітної тяжкої праці і страждання. Убогі села з почорнілими стріхами похилих хат щороку викидали змучених людей в еміграцію — в Канаду і Бразилію.

Печать безнадійності, провінціальності лежала на обличчі цього краю. На першому плані стояли якісь нікчемні суперечки, дрібна гризня обмежених політиканів і культуртрегерів, справжній ярмарок тщеславності. Крім того, — і в цьому головне, — народжуваний в муках західноукраїнській культурі багато її діячів посилено прищеплювали буржуазний шовінізм і клерикалізм. З часом все сильніше виявлялась тенденція замкнутися в своєму маленькому світі, відокремитись від культур сусідніх країн і народів. Створилась затхла атмосфера національної обмеженості.

Тільки один Франко кликав західноукраїнську культуру вирватися з цього тупика, вийти на свіже повітря — одночасно і до висот сучасної європейської думки і до великих світочів минулого. За його власним визнанням, він, “занадто високо розуміючи покликання письменника, ніколи не переставав виступати проти безтямності, тупомія та заскорузлості не лише серед суспільності, але також і особливо серед тих, що беруться провадити та просвічувати її”.

Він намагався відвернути західноукраїнську літературу від дрібних, побутових тем, показати в ній гігантські класові конфлікти своєї сучасності, відобразити в ній найбільш глибинні процеси народного життя, і, головне, з її допомогою виховати в своєму народі ідеали гуманності,

свободи й інтернаціонального братства. В здійсненні цього прагнення — велич життєвого і творчого подвигу Франка. Як справді передова людина епохи, він перемагав консервативну і шовіністичну задуху в культурному житті Галичини. Широкий соціальний кругозір, глибокий демократизм, всебічна освіченість, прекрасне знання, крім української мови, ще російської, німецької, французької, польської, англійської, латинської і чеської допомогли Франкові здійснити свій великий задум.

“Блукаючи по різних стежках всесвітньої історії та літератури, я здавна збирав потроху або намічував собі для пізнішого вжитку поодинокі камінчики, придатні для моєї будови”, — писав він у передмові до збірника “Мій Ізмарагд” майже через чверть сторіччя після початку своєї літературної діяльності. Але не в його натурі бійця було робити щонебудь наполовину або відривати свою кабінетну роботу літератора від її політичних цілей. І. Франко став не лише збирачем літературних цінностей, а й агітатором, який приніс шедеври світової культури в глухі закутки Галичини, пропагандистом, який терпляче розширював культурний кругоріз свого народу і знайомив його з надбаннями інших народів.

Свою зброю Франко бачить, звичайно, в слові. Як справжній поет, він знає, що хоч

Слова полова,
Але вогонь в одежі слова —
Безсмертна чудотворна фея,
Правдива іскра Прометея.

Франко знає, що мільонам людей потрібне це вогненне слово, і він докладає всіх сил, щоб дати їм поезію, яка знайшла б відгук у серцях і прищепила б їм ідеали свободи і гуманності. Не тільки оригінальна творчість Франка служила цій меті, але і його переклади. І важливо відмітити, що, беручись перекладати ту чи іншу перлину

світової літератури, Франко завжди свідомо підкреслював просвітительський характер своєї праці. Перекладаючи “Фауста” Гете, він прагнув, як сам пише в передмові, “зробити його приступним для нашої письменною — чи сказати правду, малописьменною — громади”.

Франко - перекладач виступає в ролі вчителя правди, вихователя. Його перші переклади помічені 1875 роком. А через 40 років — 1914 р. — він видає переклади Міцкевича. Світова література давала йому зерна свободи і знань, і він сіяв їх щедрою рукою. В 1879 р. Франко видає “Думи і пісні найзнатніших європейських поетів”. У свій збірник він включає “Прометея” Гете, чудові вірші Лермонтова, Шеллі і Гейне. Це було початком колосальної праці, виконаної з майстерністю і наполегливістю генія. Ніхто ні до, ні після Франка не зробив стільки для збагачення української культури найкращими зразками світового мистецтва.

Уже одне те, що Франко вдавсь до скарбниці світової літератури, говорить про широту його політичного і культурного кругозору. Поетична практика Франка це повністю розкриває. Його переклади з польської і єврейської літератури в обстановці національного розбрату, що роздувався всіма силами старого суспільства, — яскравий приклад інтернаціоналізму Франка.

Ще в львівській тюрмі в 1878 році його зацікавили вірші єврейською мовою. Він зайнявся перекладами з єврейської, “але ті переклади, писані крадькома олівцем на клаптиках паперу, попали в руки тюремного ключника й були знищені”. В наступні роки Франко друкує переклади творів єврейських поетів, а 1911 р. створює великий цикл своїх “Єврейських мелодій”. Франко береться за переклади творів великого польського поета Міцкевича і робить це з властивою йому ретельністю. У святкуванні 150-річчя з дня народження Гете, що широко проводилося в німець-

ких землях, він бачить не тільки свято німецького народу і, за його власним визнанням, “бажаючи і в нашій мові вшанувати його пам'ять”, береться за переклад другої частини “Фауста”.

Не для особистої художньої насолоди вдається Франко до творів великих майстрів слова, а як політик і просвітитель він розкриває перед західно-українським суспільством все багатство їх образів, почуттів і страждань. Він перекладає софоклівського “Царя Едіпа”, якого так високо цинив К. Маркс, “Мертві душі” Гоголя, “Кренкебіл” Франса, казки Салтикова-Щедріна, “Былое и думы” Герцена, повісті Достоевського і Золя. Він перекладає староримського романіста Апулея і сонети Шекспіра. Його цікавить фольклор далекої Ісландії і він перекладає його, шукаючи тут паралелей з епосом Київської Русі. Захоплює його і казковий світ арабської “1001 ночі” — він перекладає звідти всі пісні. Їдкі сатири Гейне і фаталізм китайських поетів, мудрість перса Гафіза і витончена пластичність римлянина Овідія, легенди й історія, казки і розповіді про героїчні подвиги передані в перекладах Франка з однаковою яскравістю і силою.

На свої переклади Франко дивиться, як на громадянський обов'язок поета, який повинен збагатити світ почуттів і розширити коло знань свого народу. Поет створив грандіозну хрестоматію світових шедеврів, яку приніс в дар українському народові. Він мріяв про те, щоб у зібраній ним колекції самоцвітів кожна національна культура засяла всіма своїми “оригінальними прикметами, основними особливостями її народного гумору і народного пафосу, властивостями її вислову, літературного стилю, поетичної техніки”.

Як справжній просвітитель, що спирається в своїй роботі на силу поетичного слова, Франко об'єднує в собі пропагандиста, перекладчика і тлумача художніх творів.

З пристрастю революційного демократа судить він літературу і рішуче відкидає безідейну, рафіновану творчість декадентів. Він дає до своїх перекладів Пушкіна, Міцкевича, Данте і т. д. широкі примітки, які розростаються в цілі досліді і статті. Коментарій до “Фауста” перетворюється в справжній трактат про творчу історію трагедії і про ідейне значення її знаменитого героя. Коментарій до байронівського “Каїна” тонко малює образ цього першого на землі протестанта.

У своїх творах, присвячених життю Західної України, Франко лишається на висоті передової політичної думки і культурних проблем віку. Уявлення Франка про соціальну структуру сучасного суспільства і його класові конфлікти вже в епоху “Бориславських оповідань” були такі виразні, як, мабуть, ні в кого з його собратів по перу. Він бачив у драмі, що розігралася в Бориславі, не національну ненависть робітників-українців до експлуататорів, а нову соціальну сторінку в історії українського народу. Свою бадьору віру в світле майбутнє він висловив у заклик у збиратись у тій кузні, де “кується краща доля”, “де кують ясну зброю замість пут”.

Цікаво простежити ще одну сторону просвітительства Франка. Він не перекладає все підряд, а з великого відбирає краще, шукає співзвучного і актуального. Сміливість думки, пафос свободи і боротьби, художня сила — ось що визначає його вибір. Саме тому з шекспірівських сонетів він перекладає той, в якому великий поет обвинувачує світ в несправедливості:

Не раз я кличу смерть, бо нудно бачить в світі,
Як ходить працівник в жебрацькому лахмітті,
А капосне ніщо блищить у пишнім строю,
А вірність щирая знай б'ється з клеветою.

Франка приваблює боротьба за ідеали і стійкість в стражданнях. Саме тому він перекладає з Некрасова по-

каєнне “Неизвестному другу” і героїчну “Княгиню Трубецкую”.

Франко бореться за свободу українського народу і гому з байронівського “Дон Жуана” він перекладає пісню грека, яка закінчується вигуком “Країна рабів — не моя вітчизна”, саме тому він перекладає німецьких поетів епохи 1848 р. Гервега і Фрейліграта, знамениту третю частину “Дідів” Міцкевича, що зображує боротьбу польських революціонерів проти царського самодержавства. Йому по душі памфлетна гострота безсмертних “Диспуту” і “Німеччини” Гейне, не випадково вибір Франка припав на республіканські вірші в Гюго, атеїстичні поеми і антигабсбургські епіграми чеського поета Боровського, вірш німецького поета Лілієнкрона про самогубство безробітного.

Таким чином, найважливішим критерієм в доборі творів для перекладу були для Франка їх ідейна і соціальна насиченість, їх співзвучність його власним ідеалам свободи й гуманності.

Праця Франка дала прекрасні плоди. Він зближив українську літературу з літературою світовою.

Видатним літературним діячем, справжнім носієм світової культури, невтомним пропагандистом її кращих ідеалів і лишається в нашій пам’яті великий український поет Іван Франко.

Л. Венгеров.

ПРИСВЯТИ ІВАНОВІ ФРАНКОВІ

Карпатський обеліск

На перехресті двох крутих стежок,
В живих гірляндах жерепу гірського,
Високий камінь. Ми спинили крок,
Щоб мить яку спочити біля нього.

Та залишилися надовго там.
Пильніше глянувши, ми камінь той пізнали,
Той обеліск, що був гніздом орлам,
І під яким вовчиці ночували.

Сюди приходив літньої пори
Поет, що в серці ніс тривогу й жалі,
Як той Мойсей з Сіонської гори,
Хотів здобути звідси він скрижалі.

Іван Франко. Цей підпис. Ці слова.
Ця дата давня, та ніким не стерта...
Оленями столочена трава,
Стара смерека бурею роздерта...

Син мудрого сільського коваля,
Він тут ступав, він тут знаходив спокій,
Бо тут орлів, поетів тут земля,
На скелі цій, на цій горі високій.

Вона сягла найвищих верховин,
Вона вінком увінчує Карпати,
Сюди не дійде з темряви долин
Ні смерть, ні морок привидам горбатим.

Тут вічне сонце шедре і ясне.
Орли тут гріли виламані крила.
Тут кров не згусне, серце не засне,
Тут світу плідна, вистояна сила.

Сюди до сонця, простору й тепла,
Де зілля віще і цілющі води,
В оселю мавок, у гніздо орла,
Він друзів і порадників приводив.

Виходьте з днів тривоги і журби,
Звитяжці слова, лицарі народу,
Принісши втому й виснагу походу
Й гарячу кров на стягах боротьби.

Вас кличе він. Вас кличе Каменяр.
Він хвору руку вгору підіймає.
Рука тремтить. В очах палає жар.
Та сонце руку й серце зігріває.

На друга клич достойні друзі йдуть —
У царство гір, на простір верховинський,
В далекий шлях, у несходиму путь,
Йдуть Леся Українка й Коцюбинський.

Ще здалека ми пізнаємо їх,
Розмови чуємо слова палкі, іскристі,
І співрозмовникам паде до ніг
Тверде й дзвінке столітніх лаврів листя.

І ми на згадку про щасливий день,
Про зустріч цю, нехай лише в уяві,
На обеліск шанобливо кладем
Вінком чуття прості і нелукаві.

Ім'ям і правом нашої доби
Вітаєм вас, каменярі народу,

Що знали втому й виснагу походу
Й гарячу кров на стягах боротьби.

Любомир Дмитерко.

Карпати, осінь 1940 р.

Франкові

Зійшов цей день із сонячних блакитів,
Великий ювілейний день!
Довкола повінь світла... повінь квітів
І хори радісних пісень...

І перед генієм твоїм в поклони
Схиляється юрба людей, —
Йдуть хороводом і сини і доні,
Весь скарб і цвіт наш молодий...

З палким привітом іде трудящих лава.
В серцях любов, завзяття, жар;
Шумлять прапори і зорі слава...
Ти плач невтомний каменяря!

Це ж ти для всіх кривавив в труді руки,
Лупав скалу ту дні по днях,
А хоч кругом тебе кружляли круки —
Ти прочистив до світла шлях...

Боровся ти — за все, що ліпше, краще,
За волю мас, за їх добро,
Бажав, щоб всім життя ціле трудяще
Як цвіт на сонці зацвіло...

Твій клич: “усе для всіх!” лунав, як дзвони.
Ти показав ціль всім одну.

Як дужий птах, летів через кордони
Твій зов: “Лупайте цю скалу!”

Серед глуші і пітьми лихоліття
Лунав грімкий твій заповіт.
І — ось в твоє вісімдесятьп'ятьліття
Тебе вітає вільний світ!

Твій труд спричинив світла перемогу,
Твій труд подав на горе лік,
Ти і в майбутнє вказуєш дорогу —
Хвала ж тобі! Хвала повік!

Хвала від нас просвітленням могутніх —
За нами ночі темнота...
Ти світочем для нас і для майбутніх...
І в днях, що йдуть, тобі хвала!

Уляна Кравченко.

Перемишль, 29. І. 1941 р.

На меморіальному святі Франка

Ось, так, недавно ще в родині
Він жив — учитель наш правдивий...
Минає час, і враз до нас
Приходить вістка з України:
— “Його нема!...”

Немов зима

Повіяла... І сумно стало!...
Його нема!... Усе, що спало.
Збудилося, щоб тут згадати
Мойсея правди; на чужині
Поклін йому палкий віддати
В тяжкій, болючій цій годині.

Поете, батьку, каменярю!
Ти півстоліття рвав кайдани,
Ти півстоліття гоїв рани
Свого люду у неволі:
Ти закликав усіх до волі,
Ти загівав у боротьбі...

Поклін тобі!

Тяжкий твій шлях був і нерівний,
І молот твій нелегкий був.
Ти, мов паломник той мандрівний,
Життя дорогу перебув
В поті чола, в тяжкому гор'ю,
З кличем палким: "Вперед, на бій!..."

Поклін тобі!

Поклін тобі, великий сину
Вкраїни — вбогої сім'ї,
Упавший жертвою руїни
Посеред чорної рілі,
Неначе зерно при дорозі —
На ласку лютой тій судьбі...

Поклін тобі!

Поклін тобі, могутня сило, —
Робітники кладуть поклін:
За твої поклики бурхливі,
Що були чутні, наче дзвін,
У підяремній Україні,
В тяжкій, придавленій добі...

Поклін тобі!

Поклін тобі — ми, із чужини,
Кладемо щирий, пам'ятний,
І долі нашої країни
Ми ділимо цей час сумний

Наспів, і піднімаємо твій клич,
Щоб дальше йти у боротьбі...

Поклін тобі!

М. Тарновський.

Дітройт, Миш., грудень, 1916 р.

Іванові Франкові

В осінніх днях, у сніжному завою
Синам розкажуть мрійні матері,
Як ми ішли із думою новою,
Нових часів нові каменярі.

Як блискали за танками зірниці,
Як вересень горів на знамені,
І от на цій завітчаній гробниці
Зійшлися наші помисли і дні.

І тут не буде ні сльози, ні жалю,
Гвинтівку в тиші нахилив боець,
Ти чуєш нас, знедолений ковалю,
Син коваля і мрійник, і співець!

Чорніли дні і люди гірко снили,
Та пролунав од брата гордий клич,
І пролилось чуття нової сили
І слів, і квіту, і людських облич.

Твоїм пісням, полкам твоїм і чотам
Вставать з бійцями рано на зорі.
Де звергнули скалу, политу кров'ю й потом,
Нових часів нові каменярі!

Андрій Малишко.

Львів, 15 жовтня, 1939 року.

Франків пам'ятник

(З колективного твору західно-українських поетів)

Співець народу Іван Франко збирав сльози бідних хлопів
і ріпників, радощі й горе у своє велике серце:

Ходить люди спорану,
Вибивається з туману...

Та змучений темрявою, панським свавіллям, нуждою і переслідуванням, затиш могучий Беркут, Іван Франко. Люди йшли до мертвого, як сироти до рідного батька, шукаючи поради, бо він був їхнім сонцем і найбільшою віхою.

Положили співця в домовину. До ночі
Понесли на Підгір'я, в жалобу доріг.
Ще ясніло чоло і, здавалося, очі
Проглядають в майбутнє зіркіше за всіх.

Відпочинь, многотрудний, ясними очима,
Син мужичий і мрійник, пісень володар.
Сива скеля стоїть і в чоло її грима.
Невсипуший, робучий бідак — каменяр...

То як символ, як міт, неповторна картина
Виростання твого і крутого путі.
Люди йдуть на поклін, личаківська долина
Їм на голови зносить хмарки золоті.

Сивий хлоп і коваль, журна покритка вбога,
Бориславський ріпник дістається сюди.
Їх приводить до тебе кремниста дорога,
А вірніше, — то стежка свавілля й біди.

У сенатах вельможних нараджено раду:
Обсадити могилу в колючий тернець,
Щоб до тебе, Франко, не дійшли на пораду
Ні ріпник, ні чабан, ані син, ні отець.

Щоб тернина, як ніж їм порізала руки,
Дика груша їм очі сколола. — Верніть.

Щоб несли вони, бідні, печалі і муки
В полонини й поля і на сотні століть.

Добре сонце весни на могилу не встане,
Не прокотиться сурем відлуння густе.
Чи ти бачиш, Іване? Чи чуєш, Іване,
Біля ніг каменярських колючка росте...

Прокололися руки і груди народу,
Краплі крові упали на землю руду.
Ланцюгами гриміли від роду до роду,
Виглядали з-за тюрем зорю молоду.

Люди йшли на поклін крізь густі загорожі,
Крізь терни та багнети, наругу і сміх,
Щоб сказати, що й сонце, квітуче, як рожа
Блиска кров'ю багрово на дорогах твоїх.

Біля могили Івана Франка

(Вірш прочитано на могилі Івана Франка в 1939 році.)

Де твій нагробок нам зоріє,
Там чути гордий бій сердець.
О, коли б ти розплющив вії,
Поете, страднику, мудрець!

Живи, народ! — Нема кордонів,
Життя мов спів, життя мов цвіт.
І вільних друзів мільйони
Тобі, Франко, несуть привіт!

У дні нові, благословенні,
Як друзі, як товариші,

Ми пронесем твій світлий геній,
Поет великої душі.

Дні бід, погромів, димних згарищ,
Пройшли, як сон сумний навкруг...
День добрий! Здрастуй, наш товариш,
Іван Франко, наш славний друг!

Василь Лебедєв-Кумач.

З російської переклав
Олекса Новицький.

Іван Франко

З могутнім кличем, з силою грімкою,
Зірвався віщий дух до лету:
Прошиб крізь мури, перебрив застої
І став один — супроти тьми і гнєту.

На бурянами поле вкрите
Прийшов — де піт, і кров, і стони,
Та розбудив пригноблених, прибитих,
Трудящих міліони.

Змагався він одважно і завзято,
Горів життям надійно-вперто,
І працював, працював... Працювати
Хотів до смерті!

* * *

Поклін тобі, учителю народу, —
Поклін тобі за труди:
За клич до єдності, до згоди —
В спокійний час, а в час борні —
На бій за волю, за свободу!

М. Тарновський.

Дітройт, Миш., червень, 1916 р.

Іванові Франкові

Воскресли, ожили слова твої щирі,
Здійснилися мрії, здійснилися сни:
Вже більше кати панувати не в силі, —
Сконали, пропали навіки вони!

Сконали кати і пропали ті сльози,
Що їх наш народ у ярмі проливав;
Не буде він наймитом пану служити,
Навіки він вже те ярмо розірвав!

Поглянь: із народу вже пута упали,
Позбувся народ вікового ярма;
Зза Збруча брати дружню руку подали
І більш наймитів, ні катів вже нема!

Вже бувший той наймит весело співає:
У нього земля є, у нього права!
Тепер він свobodно тебе вже згадає,
Твої бойові і батьківські слова!

Нехай же казяться кати, що за правду
Тебе катували, тягнули на суд:
Скінчилось навіки гидке панування,
Народ вимітає дорешти той бруд!

Скінчилась неволя, кайдани пірвались,
Навіки розбита ворожа скала;
Ось, слухай, веселі пісні залунали:
Вкраїна угору прапор підняла!

Іван Галушка.

Нью Йорк, Н. Й., 1940 р.

РОЗДІЛ МАРКСОВОГО "КАПІТАЛУ" В ПЕРЕКЛАДІ ІВАНА ФРАНКА

В 1926 році, в львівському журналі "Культура", проф. М. Возняк подав ряд цікавих матеріалів про Івана Франка, в тому числі деякі недруковані його поетичні твори, як також зразки перекладів з Маркса й Енгельса.

"Викладаючи свій соціалістичний світогляд в листі з 20 вересня 1878 р. до Ольги Рошкевичівни, Франко — як говорить про це проф. Возняк у згаданому журналі, — зарахував до найкращих економічних книг, які вийшли до того часу, 'Kapital' Маркса й 'Wesen und Leben des sozialen Körpers' Шеффле".

Дальше проф. Возняк говорить про заінтересування Франка економічним соціалізмом в таких ось рядках:

"Про свою працю на полі економічного соціалізму писав Франко в квітні 1890 р. до Драгоманова ось що: 'Ще 1878 р. я написав невеличкий катехізм економічного соціалізму, котрий був виданий львівськими робітниками. 1879 і 1880 р. я в спілці з другим знайомим (із жидів) викладав економію суспільну в робітничих кружках самоосвіти. В 1879 я зладив був невеличкий елементарний підручник економії суспільної по Міллю, Чернишевському й Марксу на взір сербської компіляції Светозара Марковича, а 1883 р. частину її переробив і дав Просвіті, котра й випустила її як осібну книжку 'Про гроші і скарби'."

Дальше проф. Возняк інформує, що Франко говорив у переписці з Михайлом Павликом про видавання у Львові журналу "Нова Основа", де мав друкувати систематичний виклад економії після Чернишевського і Маркса. А ще дальше подає ось такі рядки:

"З браку коштів не прийшло до видавання 'Нової Основи' й тим самим не судилося бачити денне світло

Франковому підручникові суспільної економії, що мав друкуватися по дві картки в кожному числі 'Нової Основи' й вийти окремою відбиткою з неї. Досі мені не вдалося відшукати рукопис згаданої Франкової компіляції. Підручник Франка був одним із документів знайомості українців із Марксовим 'Капіталом' і ще й тому, що в 'Доповненнях до "Основ економії"' давав Франко переклад двадцять четвертого розділу першого тому 'Капіталу' Карла Маркса.

І ще далше:

"Про переклад згаданого розділу писав Франко 14 вересня 1879 р. до Павлика ось що: "Я знов переводжу з Маркса: Початок і зріст капіталістичного господарства — статтю недовгу (2 арк.) і зрозумілу так, що годі". Франків переклад згаданого розділу Марксового 'Капіталу' зберігається в архіві Франка в Бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові під ч. 429; на жаль рукопис не цілий, — кінець його не зберігся або закинувся кудись".

Після цієї інформації, проф. Возняк наводить ще передмову Франка до "Основи суспільної економії", а далше каже:

"Не вспівши надрукувати свого підручника суспільної економії, Франко перечеркнув подану вище передмову та збирався видати свій переклад окремою книжечкою в 'Дрібній Бібліотеці', як свідчить про це такий наголовок на рукописі Франка: 'Дрібна бібліотека. Карл Маркс. Початок і історичний розвиток капіталістичної продукції в Англії. З німецького переклав Іван Франко'."

З цього видно, що Франко був дуже заінтересований популяризацією наукових праць великого теоретика, Карла Маркса.

На жаль, не знати що сталося з тими документами тоді, коли німецькі нацистські війська заняли Львів.

М. Т.

